

İZZET MEHMED BEY, FARŞÇA ŞİİRLERİ VE TÜRKÇE ÇEVİRİSİ¹

İzzet Mehmed Bey, His Persian Poems and Turkish Translations of His Poems

Pelin Seval ÇAĞLAYAN^{*}

ÖZ

Beylikçi İzzet Bey adıyla ünlü İzzet Mehmed Bey, Osmanlılar döneminin birkaç dilde şiir yazan şairleri arasındadır. Bilinen tek eseri Türkçe, Farsça, Arapça ve Çağatayca şiirlerinden oluşan divanıdır.

Bu çalışma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde İzzet Mehmed Bey'in hayatı, edebî kişiliği hakkında bilgi verilmiş ve eserin yazma nüshaları tanıtılmıştır. Birinci bölümde Farsça şiirler Türkçeye çevrilmiş. İkinci bölümde ise şairin Farsça şiirlerinin tenkitli metni sunulmuştur.

Farsça şiirlerin hepsi aruz vezninde yazılmış olup; bu vezinler okuyucuya kolaylık sağlaması için manzumelerin başında verilmiştir.

Çalışmada bir matbu ve bir yazma nüshadan yola çıkılarak ortaya konulan şiirler, matbu divandaki sıraya göre yazılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İzzet Mehmed Bey, Farsça şiir söyleyen Türk şairleri, Farsça şiirler.

ABSTRACT

İzzet Mehmed Bey, known as Beylikçi İzzet Bey, was one of the poets who wrote poems in several languages in the Ottoman period. His only known work is his 'Divan', consisting of poems written in Turkish, Arabic, Persian, and Cagatay language.

This study consists of an introduction part and two other chapters. In the introduction, İzzet Mehmet Bey's biography, his style and literary personality are explained and written copies of his work are introduced. In the first chapter, the poems he wrote in Persian are translated to Turkish and those poems are criticized in the second chapter.

Aruz prosody was implemented in all his Persian poems and these prosodies were used at the beginning of the poems in order to make the poems easier to read for the readers.

In this study, poems are sorted according to the order in a printed copy.

Key Words: İzzet Mehmed Bey, Turkish poets who wrote Persian poems, Persian poems.

Giriş

1. İzzet Mehmed Bey'in Hayatı

Benlizâde İzzet Mehmed, defteremîni vekili Benli Ârif Bey'in oğludur. İstanbulludur. Beylikçidir. Doğum tarihi belli değildir; ancak 1224 (1809) yılı Şaban ayında vefat ettiği göz önüne alındığında muhtemelen XII. yüzyılın ikinci yarısın-

¹Ocak 2013'te seminer çalışması olarak yayımlanmıştır.

^{*} Arş. Gör. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı
pelin.caglayan@atauni.edu.tr

da doğmuştur. Türkçe, Farsça, Arapça ve Çağatayca'dan oluşan bir divanı vardır.² Hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır.

Osmanlı Devleti'nin çeşitli makamlarında görev aldığı, 1222'de Orduyu Hümayunda iken Beylikçi makamına eriştiği, üçüncü üye unvanıyla barış antlaşması için Eflak ve Boğdan'a gitmiştir.³

Soylu bir aileye mensup olan İzzet Bey, her davranışıyla saygınlık kazanmıştır. İlk eğitimini Nusret Efendi'den almış ve yine Arapçayı Nusret Efendi'den, Farsçayı Neş'et Efendi'den tahsil etmiştir.⁴ Türkçe ve Farsça şiirler tanzim etmeye muvaffak olmuş; kısa süre içerisinde şiirde ve nazımda şöhret elde etmiştir. Şüphesiz Türkçe, Farsça, Arapça ve Çağatayca şiirlerinden oluşan divanı onun genç yaşta iyi bir öğrenim gördüğünün ve güzel şiirler yazacak kadar bu dillere hâkim olduğunun büyük bir göstergesidir.

Şairin Farsça 248 beyitte, 30 gazel, 1 kıta, 2 musammat, 1 dubeyti, 5 müfret şiiri vardır. Şair, bu şiirlerin hemen hemen hepsinde vezne ve kafiye kurallarına riayet etmiştir; şiirlerin çoğu rediflidir. Şair, Farsça şiirlerinde sırasıyla remel, hezec, muzarî, müctes ve serî olmak üzere toplam beş bahirden yararlanmıştır; bu manzumelerde tecrîd, mür'ât-i nazîr, teşbîh, müreddef, istiâre, şibh-i iştikâk, ihâm, reddü'l-matla gibi sanatlara da yer vermiştir. Şiirlerinin teması daha çok Allah sevgisi ve Allah'a yakarışı içermektedir; ayrıca kendi aşkını, duygularını anlatmış, yeri geldiğinde öğütler de vermiştir.

Yine divanındaki şiirlere dayanarak genç yaşta ölmeseydi, Osmanlıların son döneminin en parlak şairlerinden biri olurdu.

İzzet Bey, kendisine isnat edilen bazı sözlerden dolayı 1224 (1809) yılı Şaban ayında Kadıköy'de idam edilmiştir.⁵ Kadıköy'de medfundur.⁶

Önce de ifade edildiği gibi Farsçadan başka Türkçe, Arapça ve Çağatayca şiirler de kaleme almıştır. Bunlardan birer örnek:

Türkçe bir gazeli:⁷

²Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, İstanbul 1971, III, s. 456; Bursalı, Mehmed Tahîr, *Osmanlı Müellifleri*, Ankara 2009, II, s. 318; Değirmençay, Veyis, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, Erzurum 2013, s. 418.

³Davud Fatin, *Hâtimetü'l-Eş'ar*, İstanbul 1271, s. 275.

⁴Fatin, s. 275.

⁵Şemseddin Sâmî, *Kâmûsü'l-A'lâm*, Ankara, 1996, IV, s. 3147.

⁶Bursalı Mehmed Tâhir, II, s. 318.

بر دلارا دلبری برده دل رسواسی وار
عاشق زارک ایکی عالمدن استغناسی وار
کرچه نو آموزدر دلداری فن فتنه ده
طوره طراسنک اما یسد طولاسی وار
غنچه رخسارینک واردر هزاران عاشقی
باغ حسنک بر کلی یک بلبل شیداسی وار
دیدى همبزم اوله لم اما رقیبی دعوت یت
بر کوزل وعد ایلدى دلبر ولسی اماسی وار
زلف لیلیدر دیوزنجیری صارمش بویننه
عزتک بو دمده ظنم اوزکه بر سوداسی وار

Bir dilara dilberi, bir de dil-i rüsvası var
Âşık-i zarın iki âlemden istiğnası var
Gerçi nov âmûzdur dildar fenn-i fitnede
Torre-i tarrasının emma yed-i tûlası var
Gonçe-i rohsarının vardır hezaran aşığı
Bağ-ı hüsnün bir gülü bin bülbül-i şeydası var
Dedi hembezim olalım ama rakibi davet et
Bir güzel vaat eyledi dilber veli amması var
Zülfi leyli dir deyyu zinciri sarmış boynuna
İzzet'in bu demde zannım özge bir sevdası var

Arapça bir gazeli:⁸

اتراحننا بلقنا یکم افراح
قلوبنا قدح و شوقکم راح
لسنا بحی حین بعد الوصال
نحن الابدان وانتم الارواح

⁷ Beylikçi Mehmed İzzet, *Divan-ı İzzet Bey*, İstanbul 1258, s. 49.

⁸ Beylikçi Mehmed İzzet, s. 46-47.

كيف لا نسعى بشوقكم لا
 فى ليلة الفراق لنا مصباح
 ركبتا فى السفينة و الريح نار
 و البحر حيرة و العجز ملاح
 من ذاق شراب الحب يدري
 ان الهوى فى الطريق فضاح
 عود و بنور الوصل من ظلم الجفا
 فالهجر اسبل و الوصال صتاح
 للعة عوزوا و عزتكم
 بالراح سكرها فوز و فلاح

Bizim üzüntülerimiz senin gelişinle sevinçlerdir (sevinçlere dönüşür)
 Bizim kalplerimiz kadehtir, sizin özlemleriniz ise şarap
 Kavuşma uzak olduğu zaman biz bir canlı olamayız
 Biz bedenler sizler ise ruhlarırsınız
 Bizler sizin özlemimize nasıl yönelmeyiz
 Çünkü o, ayrılık gecesinde bize ışık olur
 Rüzgâr ateş iken bizler bir gemiye bindik
 Deniz şaşkınlık, çaresizlik ise denizci
 Her kim yolda dipsiz derin çukurların bulunduğunu fark ederek
 Aşk şarabından tadarsa kaybolup gider
 Zorbalığın zulmünden kavuşmanın nuruyla geri dönüş
 Çünkü ayrılık gece, vuslat ise sabahtır
 Sizin İzzet'iniz adına şeref için şerefli olunuz
 Onun şarapla sarhoşluğu kurtuluş ve ferahlıktır

Çağatayca bir gazeli:⁹

اوج طلو پير يخشنى راق ساقى كه حاليمتور يمان

⁹ Beylikçi Mehmed İzzet, s. 81.

تابشور زمین کو ککا افغان پیر لابانک الامان
ابرو توشکاج لعل میکونیکدین ای کلکون عذار
قان بولوب دل لختی بولمشتور شرر هر قدره قان
عشققدر باعث مینک مجنونلغمه هزار
عشق سودا سیغا اما یار دور پیرکان نشان
اوت توشورکاج یوکرکیمکا اوتدی اول آتشداز
اوشبو اتش کوزلاریمدین ایلادی ایرماغ روان
حضرت پرتوغه نظممنی ایتای معروض کم
عزتا تخمیس ایلا ایلار قصوریمینی نهان

Uç tolu pir-i yahşinirak saki ki halimtur yeman
Tabşur zemin gökga efğan-i pir labanın el aman
Ebru tuşgeç lal-i meyunindin ey gülgün-i izar
Kan bulub dil lahti bulmuştur şerer-i her katre-i kan
Aşktur bais-i minig mecnunluğume hezar
Aşk-ı sevdasiğa ama yardur pir kan-i nişan
Ot tûşûrgeç yüregimge otdi ol ateşizar
Uşbu ateş közlerimdin eyladi ırmak revan
Hazreti pertevga nazmını aytay maruz kim
İzzeta tahmis ila eylar kusurimni nihan

2. İzzet Mehmed Bey Divanı'nın Yazma Nüshaları

Benlizâde İzzet Mehmet Bey'in Farsça, Arapça, Türkçe ve Çağatayca şiirlerinden oluşan Divan'ının bilinen dört yazma nüshası vardır, bunlar:

1. A Nüshası: Ankara Milli Kütüphanesi, No: 2841'de kayıtlı yazmadır. Nüsha, 74 varak olup 223x142-145x85mm boyutunda (iç-dış) ve her sayfada 19 satır vardır. Yazı tipi rika; kâğıt türü taç filigranlıdır. Müstensihî Hakkı olup telif tarihi, istinsah tarihi ve yeri belli değildir. Başlık, söz başları, mahlas üstü çizgiler kırmızı mürekkepledir. Vişneçürüğü sahtiyan ciltlidir.

2. A1 Nüshası: Ankara Milli Kütüphanesi, No: 357'de kayıtlı yazmadır. Nüsha, 69 varak olup 220x143-159x80 mm boyutunda (iç-dış) ve her sayfada 19

satır vardır. Yazı tipi talik; kâğıt türü kartal harf filigranlıdır. Müstensihî Re-fia'dır, telif tarihi, istinsah tarihi ve yeri belli değildir. Müzehheb renkli nakışlı mihrabiyeli, yıldız cetvelli, söz başları ve mahlaslar kırmızı mürekkepledir. Yıldız zencirekli, miklepli, nefti meşin ciltlidir.

3. A2 Nüshası: Ankara Milli Kütüphanesi, No:233'de kayıtlı yazmadır. Nüsha, 94 varak olup 228x0143-190x90 mm boyutunda (iç-dış) ve her sayfada 24 satır vardır. Yazı tipi talik; kâğıt türü harf filigranlıdır. Müstensihî, telif tarihi, istinsah tarihi ve yeri hakkında bilgi yoktur. Cetveller kırmızıdır. Kenarları vişne rengi, cilt kapakları ebru kâğıt kaplı bir cilt içerisindeydir.

4. A3 Nüshası: Ankara Milli Kütüphanesi, No:287'de kayıtlı yazmadır. Nüsha, 81 varaktır 204x128-140x82 mm boyutundadır (iç-dış). Müstensihî Seyyid Abdi, istinsah tarihi 1256 (1839), esmer samanlı ipek kâğıt üzerine yazılmıştır. Müzehheb renkli nakışlı mihrabiyeli, ilk iki cetvel yıldızlı, mahlaslar kırmızı mürekkepledir. Kırmızı bez ciltlidir.

Bu dört yazma nüshanın dışında 30 safer 1258 yılında Divan-ı İzzet Bey adında, Takvimhane-i Âmire'de, İstanbul'da Mehmet Nail'in gözetimi altında basılan matbu eser vardır. Tenkitli metnin yazılmasında bu matbu eser ve A numaralı yazma nüsha esas alınmıştır.

3. İzzet Mehmed Bey Divan'ındaki Farsça Şiirlerin Türkçe Çevirisi

1.

Ey zalim yar ben kararsıza adalet eyle
 Sen bana yüz binlerce adaletten daha tatlı olursun
 Bu diyarda zulüm ve eziyeti adalet saymışsın
 Adalet içindeki birçok kimse zulüm ve sitemden feryat eder
 Ya Rab bu zamanda adalet nereye gitmiştir
 Padişahıtan dilencilere adalet gerekir
 Senin zatın da bu sıfatı asla görmemişiz
 Adalet isteyen feryadı sen işit sana ne der
 Ey zulmü huy edinmiş esirlere merhamet et
 Ey güzellik şahı bu gönlü yaralıya adalet eyle
 Gönül ülkemde senin zulmün haddini aştı
 Kendi mülkünü bana adadığımı anlamışım
 Senin sitemine bu sözden başka söz söylemem
 Zulmün senin bana yaptığın gibi olanı revadır
 Taç sahibi şah bu zayıfa adalet eyler
 Kinci şah bu kulun sadakatini dener
 Öfkeli yar aşktaki sabrımı ortaya çıkarır

Damağın tadını acıya karşı bozma, artık konuşma
Şah Ahmed o ki onun zulmü adaletten daha iyidir
Öyle bir şımarık ki onun gamze okunun işi adalettir
Memleketler alan ve dünyayı fetheden Sultan Selim
Gözde hem adaletli hem zalim padişaktır
Bak İzzet dileğini nasıl arz eder
Çoğu kez onun zulmü vefa gibi hoşta gider
Ona derim ki sakın ha sakın adalet etme

2.

Öyleyse zamanın acı taşıyanıyız biz
Bir karıncanın gönlünü incitmeyiz biz
Sevgilinin içki meclisin de bir neşeyiz biz
Her bir meclisin bedenini de canız biz
Nerede olursak olalım misafirimiz biz
Aşk yolunda olan kapanma ve açılma bizde göründü
Goncanın hem düğümü ve hem onu açan saba rüzgârıyız biz
Sorunu çözmek isteyen herkese söyle de gelsin
Hem bir sorun hem sorunun çözeniz biz
Bazen dilenci bazen kapıcıyız biz
Değeri olmayan, ağlayan ve düşkünüz
Ama feyiz denizinden damlayız biz
Bu alçaklığın değeri
Senin kanadımı bizim omzumuz atmalarından dolayı yüce olmuştur
Biz irfan güneşinden bir parçayız
Biz mutluluk arayanlarız ama halk için
Derdi kendimize alıp dermanı halka vermişiz
Bizim dostluğumuz halk için kadehin neşesi gibidir
Bizim yakınlığımız halk için mutluluk nedenidir
Sevgililerin sokağın da bir müjdeyiz biz
Adiler gülün değerini nasıl bilebilir
Bu yüzden sızlanmak oldukça yersizdir
İzzet kimsesizlikten şikâyet etmesin
Ey Nusret bizim değerimizi kimse bilmez
Körler meclisin de mumuz biz

3.

Onun kemeri gökyüzü revakına dayandı
Yüce arştan birazcık aşağıda

Gök mavisi altın kemerde
Ülker yıldızı gökyüzü gibi asılmış
Binlerce nağmeyle büyümüş kuşlar
Kafesin burcunda yıldız kuşu gibi
Erganun çalan batı kuşları
Bülbüllerin nağmesine eşlik etmekte
Onun gül bahçesinde İrem tecelli etmekte
Sümbül onun yüzüne sürme çekmiş
Özgür servi kumrunun suçlamasından dolayı
Gümüş göğüslü ve gül yanaklıdır
Lale güzel kokulu gülden dolayı güzel kokmakta
Guguk kuşu bülbüller sayesinde güzel ötmekte
Gelincik diğer yaseminlerle birlikte
Renkten ve kokudan dolayı üstün olmuş
Akarsu her yere akmakta
Güneş çeşmesi gibi gönül almakta

4.

Bir kıvrık saç teline gönlümüzü bağlamışız biz
Sevdanın büyük ülkesinde padişahız biz
Bizde gül yetiştiğinden habersiziz ve buna şaşmakta
Diğer bir şaşkınlığı da kendi şaşkınlığımıza duymaktayız biz
Biz zayıf bir karıncanın gönlüne yük olmazken
Niçin daima benlikten dolayı kendi gönlümüze yük yükleriz biz
Dert nerede olursa olsun devayı getirir
Biz yaralıların çaresine yine bizim çaresizliğimiz yeterlidir
Duymazdan gelmek onun lütfuna ve kahrına hastır
İzzet işte bu yüzden gece gündüz ağlamalıyız biz

5.

Bu gece o zalim kan dökücü, benim gözyaşıma baktı
Sonunda benim halimin perişanlığına acıdı
Onun huzurunda, burada benim dal gibi baş eğmem gerekir
Feleklerin eğriliği benim dal gibi boyumu kıskansın
Yüzünün yeni hatlı Mushaf'ından şifa ayetleri gelince feryat etmişim
Ya Rabbi kem gözlerin attığı oktan beni koru
Ey sevgili yeni yetişmiş fidanımı elimle koparıyorum
İzzet bu gazele cevaben överek şöyle diyordu
Melekler benim perişan halime ağlıyordu

Şeker saçan lal dudağı ve sözdeki nazmı
Tatlı dilli papağanımı bülbül gibi konuşturur
Gül yanaklımın yeni şiirleri nazire bahçesinde
Yüzlerce hayalimi feryada getirir bu gece

6.

Ben gönlü yaralı aşğım Ey Allah'ım lütfet
Senin kapında dervişim Ey Allah'ım lütfet
Sabırsızlığımız tükendi ve de kibrim bitti
Kendinden bana bir din ver Ey Allah'ım lütfet
Kendimden geçmişim, çaresizim hem kimsesiz hem başıboş
Sen benliğime yardımcı ol Ey Allah'ım lütfet
Huzur ver yani az ve çok derdinden
Kurtuluşa ulaştır Ey Allah'ım lütfet
Senin aşkın beni o tarafa çeker gaflet ise beni bu tarafa çeker
İstırapta kalmışım Ey Allah'ım lütfet
Şaşkınlık beni haberdar eder, ansızın beni şaşırtır
Hem balım hem zehir Ey Allah'ım lütfet
İzzet senin köyünde sabah akşam meydanda ve şöyle demekte
Ben gönlü yaralı aşğım

7.

Bu gece şarap elimde saki kucağımdadır benim
Bu gece güneş elde ve ay pencerenin içerisinde
İzzet'in bu evinde kâfur bir muma ne gerek
Bu gece o güneş vücutlu yüzün ışığından dolayı zaten aydınlıktır
Boyun bakımından misk kokulu zülûf, dudak bakımından gül yanak sanırım
Bu gece benim çorak toprağım sümbül ve gülle gül bahçesidir
Bahtımın yâri üzgün gönlümde hasret yarası açar
O ay yüzlü her gece yanımda, kolum koynundadır bu gece
Sevgiliyle âşık İzzet'in özel kavuşması vardır
Eğer onun halvetine dost gelirse düşman olur bu gece

8.

Matem dışında mubah olan her hal
Bize haram olan Muharrem ayıdır
Biz kalıbız Ali aba bizim ruhumuzun feyzidir
Evet, canın ve bedeninin belası her ikisi eşittir

Neşre ve sevinç feryadına kesafet verir
Saflık kadehi benim gözümde gamla dolu zehirdir
Ey Allah'ım bu ne keder artırıcı bir gündür ki
Sabrımın takati kalmadı, rıza da teslim oldu
Yani iki ağızlı kılıcım arasında kalmışım imdat
Bu durumda iman ve yolunu kaybetmek birlikte olur
Gamın açıklanması edep ahlakına aykırı olur
Onu gizlemek başka bir dert ve bu dert sağlamdır
Gönlüm gönlün gizli köşesine gözyaşı döker
Her ne kadar dertsiz insanların yanında nemsiz olsa da
Bu, sitem hikmeti tarafından
Âdem'in gözbebeğinde olan cevhere ulaşan o andır
Cebrail başını saygıyla dizine koyunca
Meleklerin başları gama battı
Allah'ın Resulü' nün yanında beslenmiş ki o
Ali'nin oğlu ve iki dünyanın tacının incisidir
Yüce gökyüzü gibi
Cebrail'in elinden saygıyla beşiğinin sallandığı şehzade
Kerbela meydanında toprağa ve kana düştü
Ey göz kan ağla çünkü o an işte bu andır
Aşkımın gamı artsın çünkü
Bu zamanda sevinçli olan kimseyi dertli saymışlardır
İzzet'in gözyaşının her derdine selam olsun
Çünkü dünyada gidiş gelişi yasaktır

9.

Her ayıbı ve hatayı örtmek vefa göstergesidir
Aynayı kır çünkü o ayıp gösterendir
Varlığı tanıyan kişinin karşısında "la nefiy" olumsuzluğu "illa" dır
Senin zülfün gönlün boynunun zinciridir
Senin benim bizim gözbebeğimizdir
Âşıkların tuzakındaki en hakir kuş
Şüphesiz anka ve huma kuşudur
İzzet senin sokağından geçtiği zaman
Senin kirpiğin gibi yarası sırtındadır

10.

Gönül, ateşten denizin kırık gemisidir
Her tahta parçası ateş içindeki Süleyman'ın tahtı

Ben ateş içerisindeyim ve her ateş bedenimde
Ateşin şaşkınlığı ise semenderin gözüne
Gözyaşımın her damlası ateşli tandır olmuş
Gönlümün Nuh'u ateş tufanında boğulmuş
Gönlümün ateşine baharın coşkusu vuruyor
Her yeni yara ateş içerisindeki kanlı laledir
İzzet söz mutlaka gönül yakıyor
Ateş sazlığının dahından oluşmuş ıslak mangalım

11.

Kavuşma yolunun yolcularına adım atmak yasaktır
Aşktan bahsedilen yerde konuşmak yasaktır
Ey aşk esiri bendeki gamsızlığı kınama
Ben onun hatırasıyla halvetteyim işte bu yüzden gam yasaktır bana
O peri yüzlü hayalin genişliğinde öyle bir gizlendi ki
Onun gözüne bakmak benim gözüme yasaktır
Sevgilinin yâdını ortaya çıkarmak için bir mektup yazarım
Sırta vakıf olmak isteyenlerin arasında kalem oynatmak yasaktır
Ey İzzet aşk ehlinin ayak izini arama
Kavuşma yolunun yolcularına adım atmak yasaktır

12.

Aklın delilik işlerinin fen sahibi benim
Bu ölçüde Mecnun benim rehberimdir
Eğer ilmimim yüzünden perdeyi çekseler
Kesin olan son kararlar benim ilk şüphelerimdir
Rebabı, çengi ve neşeyi asla görmemişim
Benim neyimin cızırtısı benim erganunumun sesidir
Eğer benim içimde olanları dışarı atsam
Felek gökyüzünün kulelerini yere serer
Bu mavi gökyüzü benim şarabımın küpüdür
Dünyanın güneşi ise benim ters dönmüş kadehimdir
Ben dünyada deli olan o akıllıyım
Akıl sahiplerinin bilgileri benim deliliğime susamıştır
İzzet! Dünya benim gözyaşlarımla dolar
Dünya benim mavi renkli denizimin bir damlasıdır

13.

Gönül saf kırmızı dudağa susamış
Okyanustadır fakat suya susamış
Bizde neşeli güzellerin susuzluğu vardır
Şarap ise bizim neşemize susamış
Bizim elde ettiğimiz söylenmemiş bir ilimdir
Kitap onun sözüne susamış
Birlikten şüphelenmiyoruz
Cevap bizim sorumuza susamış
İzzet biz gönlü jale olanlar ve bize
Güneş çeşmesinin başı susamış

14.

Bu yorgun gönlü gördüm sevgili düştü aklıma
Çaresiz bir hasta gördüm çareler geldi aklıma
Kan dolu gözyaşı gördüm bir macera düştü aklıma
Dikenden deniz gördüm gözlerimiz geldi aklıma
Sevgiliyi sokakta yakından görmüşüm ve dedi
Sevgilinin yolunun toprağını gördüm tutya taşı geldi aklıma
Aklımdan sevgiliden başkası geçmedi ve gönül bir yere toplandı
Sevgiliden başka gördüğüm herkes yersiz geldi aklıma
Bu gazel Levh-i Mahfûz da bir sözdür ve şimdi
Kalemi işte gördüğüm sırada İzzet geldi aklıma

15.

Senin boyunun asiliğinden dolayı servinin ayağı çamurda kaldı
Gökyüzü senin aşkının arzusundan dolayı yeryüzüne meyletti
Dudak ayna gibi kapanmış benim ve senin
Bizim aramızdaki ikiyüzlülüğü kaldıracağım
Bu beni ve seni birbirimizden ayırdı
Öpücüğün lezzeti senin dudağının tatlılığında toplanmış
Şarap kadehinin öpücük gölgesi senin hattına yerleşti
Senin ay gibi yüzünden yüz çevirmem çünkü daima
Sana güneş yüzünü dönmüş bana da bukalemun gözü gönül oldu
Bazen benim barışım bazen savaşım ve bazen taştan şarap kadehim
Bak ki bir çekirdek tanesinden neler hâsıl oldu
Bu aşk denizinde tehlike akıl dalgasından dolaydır
Oysa girdap gönül gemimi sahile vurmuştur

Senin lal dudağının öpücüğü ben mecnun için imkânsızdır
Şarap kadehindeki öpücüğün gölgesi senin hattına yerleşti
İzzet! Dünyada seni ilimle dolu buldum
Yani bu zerre güneşe göz ve temel oldu

16.

Sevgilinin temiz yüzüne siyah bir hat yerleşti
Onu öpme sırası gümüş gerdana geldi
Ey güzellik ülkesinin padişahı bak da gör
Senin huzuruna bu zavallı âşık geldi
Senin saçının kokusu hata ülkesine gidiyordu
Sonunda Hutun ve Çin ceylanının misk torbasına ulaştı
Gönlün şeyhi “Âşıklar sana kurban olsun” dediğinde
Gönül cemaatinden de “Âmin” sesi geldi
Hz. Arif İzzet beni
Bu gazel senin kalem gibi dudağından renklendi diye övdü

17.

Bizim kalıbımızı kerpiçten şarap küpüne döktüler
Gül renkli şaraba kan deyip bize döktüler
Yokluk bahçesinde asma vardı ve ben neşeli şarap içeni
Kara gözlü sarhoş sevgililerin kadehine döktüler
Melâmet çölünün Kays'ı her şana şöhrete bakmaz
Düşmanların mızrak taşından bizi şişeye döktüler
Kâkül onun dudağındaki bene dokundu; iki özellik gösterdi
Birini sevdadan ve diğerini süveydadan döktüler
Gönül okşayan iyilik elinin sesi kırılısın
Şarap kadehinden çok daha nazik olan gönlümüze döktüler
Allah'ın feyzinden gelen güzellik ve aşk hamuru vardı
Bu ayrıcalığı Leyla'nın Kays'ının elbisesine döktüler
İzzet o gazelin bu cevabını önceden söylemişti
Aşk derdi, ağlama ve üzüntü bir araya toplandı ve bize döktüler

18.

Aşk yarası bazen gizli bazen açık oluyor
Güneş bulutla ve saflıkla bazen gizli bazen açık oldu
O biri derttir, bir başkasının gönlünde ise derdin dermanı
Ayrılık ve kavuşma sözü bazen gizli oldu bazen açık

Gönlümde hep senin hayalin dilimde ise hep senin adın
Ey sevgili seni yâd ediyorum bazen gizli bazen açık
Aşk, benim gönlümde hem açık hem gizli
Bir balık bu şaşkınlık denizinde bazen gizli bazen açık oldu
Ah çekerek ve ağlayarak ok gibi kirpiklerin yarasından bahsederim
Sevgiliden şikâyet ederim bazen gizli bazen açık
Gönül onun lâl kırmızısı dudağından sarhoş, ben meyhanenin şarap içeniyim
Şimdi eğleniyorum bazen gizli bazen açık
Açık ve gizli feyiz, pirlerin dergâhından medet istedi
İzzet'in şiirinin redifi bazen gizli oldu bazen açık

19.

Senin aşkının ateşi beni yakıyor
Senin yolunda akıl baştan gidiyor
Aşkın ayağı süratle hemen gider
Seher yeli onun çalı çırpısıdır
Yasemin senin gömleğine gıpta eder
Yeni açmış gül senin yanağından dolayı utanır
Ayrılık gecesi gönlümün hali iyidir
Sana kavuşmaktan dolayı benim derdim arttı
Sefa bu gece sana kavuşma düşüncesinde
Keder ise o an da senden ayrılma düşüncesindedir
Ey İzzet şiir yolunda
Senin başarının coşkusu bana rehber oldu

20.

Ben mescide gitmem benim için kible senin yüzündür artık
Mihrabın eyvanı bizzat senin kaşının köşesidir artık
Dünya avları arasında aslanın gönül avı için
Pusudaki senin ceylanının gözünün güzelliği yeter
Kara gözlü peri kızı cennetimizin ayında doğmasa da
Senin yüzünün yansıması ve senin sokağının başının toprağı yeter
Bende yer edinen hançer mücevheri göz,
Gönlün huzuru için senin bir tel saçının gölgesi yeter
Güle, serviye ve şimşire bakıyorum da
Senin yüzünün gülü ve senin gönül çelen boyun yeter
Bahtımızın karanlığı nedeniyle karanlık gündüzüz biz
Senin saçının gece gibi siyah sevdasının karanlığı yeter
İzzet dünyanın büyücüsüne büyü yapmış

Dünyayı ele geçirmenin ardından senin sihirli kalemin yeter

21.

Kendi sevgiyle ayrılıkta eş oldum
Ne söylediğimi ben bilmem Allah bilir
Kendinden habersiz olduğunun farkına vardı
Uyuduğum an da uyandım
Bana bir yudum şarap nasip olur diye
Onca yıl meyhane kapısına gittim
Arzu yüzünden bir ayaklı kadehe tutulmuşum
Ey Saki bu yolda elden ayaktan düştüm
Beni mazur görürsün çünkü ey İzzet
Ne söylediğimi ben bilmem Allah bilir

22.

Benim bu âşık gönlümün hiç huzuru yoktur
Benim denizimin gemisi kendi demirini kaybetmiş
Sevgilinin sokağında ateş içine öyle çok adım attım ki
Benim üzerimde baştan ayağı ipekten kumaş olsa fark etmez
Zincir tohumunu kendi gözyaşımla yeşertirim
Benim sevdama bak! Yeni bir baharı ortaya çıkarıyor
Tevhitte benim nefy ve ispatım¹⁰ ikilik değildir
Yıllarca meyhane kapısına gittim
Bu güçlü ve kuvvetli İzzet benim kadehimde coşsun diye

23.

Bu ya yanaktaki ben ya âşık gönlün göz nurudur
Bu ya zülüftür ya da canların boynunun şahdamarı
Uğurlu, işveli servi kıyamet için ayağa kalkar
Bu ya tovl-i emelin yansımasıdır ya da upuzun boy
Bu ya âşıkların ahının dumanıdır ya da attığı derin bir temel
Bu ya sevgilinin güzellik kuşunun kanadıdır ya da güzellik hattı
Gönlün canı onun gözünün önünde toprakta, kan içerisinde yuvarlanır da
Gözünün ucuyla bile bakmaz. Bu ne yok oluştur

¹⁰ İspat-Nefy: I. Olumlama-olumsuzlama, red-kabul. II. tas. Kelime-i tevhidin "Lailahe" (İlah yoktur) kısmına nefy, "ilallah", (Ancak Allah vardır) kısmına "ispat" denir. Zikir esnasında bu hususa dikkat etmenin ayrı bir önemi vardır.

Bu ya kelimelere sığmaz güzelliğin manası ya yokluğun cismi
Ya küçücük ağız ya güzel bir yoncadır
Benim zincirimin halkası aklın gören gözü oldu
Bu, kapkara saçının hevesinde sevdanın saklanmasıdır
Bizim sevgilimizin gözünde kılıç tutanın kanı vardır
Bu ya haremın yâdı ya da avcısı veya çölün ceylanıdır
Yüzlerce meyhane etrafında gizli bir kapı vardır
Âşıklara bu hem şarap ve hem şaraptır diye söyleme
Bu, İzzet'in gazeli Saib'in söylediğine cevabıdır
Bu ya bendir ya da kara sevdalı aşığın ümit tohumudur

24.

Bu ya işve bağının servisidir ya da sevgilinin boyu
Bu ya canların boynunun zinciridir ya da zülûf
Ya güzel sabahın reisi sensin ya da yine odur bu
Bu ya güneş ışınıdır ya da yüzün parlaklığı
Gönlümü ve canımı sihirle kirpiğinin bir teline bağlamış
Bu ya sevgilinin gözünün bakışıdır ya da cadıdır
Dünya da var olabilecek gül bahçesinde, onun benzeri olmadığı için
Bu ya İrem bağının sümbülüdür ya da güzel kokulu kâkül
Süs biberi misk kokulu kâfurun boynunun bekçisi oldu
Bu ya gönlün ümit tohumudur ya da amber kokulu ben
Ey İzzet şimşir ağacı büyüyor ve sürekli bitin ır ır sesi yükseliyor
Bu ya işve bahçesinin servisidir ya da sevgilinin boyu

25.

Senin yüzünün gülü olmadan benim bahçemde güzellik olmaz
Yüzünün ışığı yoksa eğer benim eyvanımın da nuru yoktur
Benim hastalığımın tedavisinde doktorlar acizdir
Ya Rabbi benim bu dermansız derdimin çaresi nedir
Her ne kadar gönlü yatıştır ve sabırlı ol deseler de
Ey öğüt verenler nasıl yapayım benim fermanımda gönül yoktur ki
Eğer gönle huzur veren sevgilinin sokağının başına varırsan
Ey saba rüzgârı benim huzursuz bu halimi anlat
Âşıklık, sarhoşluk ve divanelik saklanamaz
Ey İzzet bu üryan gönlü nasıl gizlenirim

26.

Hû (Allah) bizim gönlümüzde ateş yaktı
Allah'tan başka hiçbir şey kalmadı
Benliğimin arzusuyla akıllandım
Daima şevkten dolayı Ya Hû derim
Benlik gözü mahvetmiş
Bizim ve denizin korkusu saba rüzgârı gibi Allah'tandır
Allah Allah! Hakk'ın ismi ne olmuştur?
Bütün isimlerin sırrını toplayandır
Allah İzzet'in sırrına mahrem olsun
Allah'tan başka ilah yoktur adına

27.

Allah'ın zavallı riyasız, saf kulu ne dedi
Gözden dert çıkar çünkü Allah deva verendir
Dünyada kimsesiz olsak bile gamlanmayız
Çünkü Allah bize bizden daha yakındır
Eğer kul Allah'la konuşmayı isterse konuşsun
Allah kendi lütfuyla kulunun sorununu çözendir
Var olan her şey aşkın avareliğine feda olsun
Çünkü âşık olan herkes avaredir Ey Allah'ım
Aşk yolunda bana gam yoktur çünkü
Benim yoldaşım, yol azığım, yol gösterenim Allah'tır
Aşktan ölmüş kimse sonsuza dek diridir
Dedi; çünkü müjdeleyici benim ve kan parası Allah
Allah'ın dergâhının sevinçli fakiri ve dilencisiyim
Canı gönülden Ya Kerim Ya Allah derim
Onların huzuruna gelme feyzinden mahrum olmazsın
Ey İzzet Allah nimet veren ve feyiz verendir
Allah dünyada himayesini (gölgesini) gösterdiği sürece
O'nun lütuf gölgesi benim başımdan yok olmasın

28.

Ey zalim zülûf belki de bela sensin
Bizim başımızda ki kara sevda belki de sensin
Sevgilimin yüzünün mumuna gökyüzü fener oldu
Ey gönül yanan kelebek belki de sensin
Konuşan papağan seninle dile gelir

Allah'ın nurlarının aynası belki de sensin
Aşk gülünün âşık bülbülünün gönlünün ahı
Bizim gül bahçemizde saba rüzgârı belki de sensin
Senin yarana vurduğunda kılıcın kanı duvara sıçradı
Ey yay kaşlı kaderin kılıcı belki de sensin
İzzet bu hilekâr söz söyleyen bayrağı yukarı çekmiş
Şairlerin ordusunun bayrağını çeken belki de sensin

29.

Ey gönlü kararmış kâfir kime iman edersin
Ey güzellik Mushaf'ı sen kimin Kuran'ısın
Senin için dünyaca insan can vermiş
Ey canımın canı sen kimin cananısın
Çin ve Türkmenistan ceylanının misk torbası senin yolunun toprağıdır
Lale yiyen ceylan kimin çölündesin
Dünya ve can senin lal kırmızısı dudağın gibi şaraba dayanır
Ey gözüm sen kimin kışısın
Bülbülün gözünden nazlı gülsuyunu sen dökersin
Ey nazlı gül kimin gül bahçesindesin
Ey! Kimin için sabaha kadar ah çekip ağlıyorsun
İzzet söyle kimin ağlayan aşığısın

30.

Ümit kadehini kırdım yeveli
Mahmurluktan şaraba tapanım yeveli
İki dünyanın gamına yabancıyım
Aşkın aşınasıyım yeveli
Zülfünün sevdasında kaybolmuş saç telinin ucunu
Şimdi felek benim elime verdi yeveli
Şarap kadehini unutkanların eyvanına koy çünkü ben
Elest şarabının sarhoşuyum yeveli
Ben kendi yüzüme
İki dünyanın ümit ve heves kapısını kapattım yeveli
Bana gamın mahmurluğundan kaçış yoktur
Aşk şarabıyla sarhoşum yeveli
Mescidi meyhaneye çevirdim
İzzet şimdi şaraba tapanım yeveli
Neşelilerin sultanının ayağının toprağı oldum
Taç giydi ve senin için oturdum

31.

Aşk bahçeleri benim gözyaşından yeterince suya doydurdu
Her çalı çırpı gül ağacı gibi yemyeşil oluyor
Dar yüzün senden başka çaresi olmadığı gibi
Tuhaf olan hamlıktan dindarlığa ulaşmandır
İç dünyadaki leşi aramada koşup acele edersen
Birileri sana sen akbabasın der
Eğer tanıdığım her şeyi içimden terk etsem
Şimdi bende kimsesizlikten başka tanışıklık kalmaz
Birin in İzzet gibi tatlı dilli olabilmesi için
Yıllarca zehri dert içkisi niyetine içmek gerekir

32.

Bizim sabah güneşimizi getiren sensin
Leyletü'l-isrâ'nın" ay ışığı sensin
Bizim gözümüzün sürmesinin siyahlığı senin gözündedir
Mevla'ya perdesiz bakan sensin
Ve'd-Duha ayeti güzel yüzün işaretidir
Ona yakın olan sevgililer içerisinde en alt seviyede olan sensin
Dilenci senin ihsanından mahrum olmadı
Bizler dilenciyiz ve bizim muradımız sensin
Merhamet et Allah'a yardım et
Âşık İzzet'in elinden tutan sensin

33.

Gönlümün kanlı yaşı üzüm şarabı gibidir
Sıkıntılı yürek ne zamana kadar kebab olacak
Ey gül yanaklı sevgili
Senin yüzün ne zamana kadar perdenin arkasında kalacak
Bahtım gibi olan ey gurur sarhoşu
Kara göz ne zamana kadar uyuyacak
Ey felek sen benim ümidimin güneşisin
Ne zamana kadar bulutun altında kalacaksın
Gökyüzünün altında sevgilinin derdini ne zamana kadar çekeceksin
Hesapsız dert ne zamana kadar
Bu âşık ne zamana kadar ateş içinde kalacak

" Leyletü'l-isra: Miraç gecesi. Hz. Muhammed'in göklere çıkarıldığı Receb ayının 27.gecesidir.

Bu nemli göz ne zamana kadar ağlayacak
Senin gamının elinden mamur olma lütfuyla
Gönlün bayındırlığı ne zamana kadar yıkık olacak
Saki iki üç kadeh şarap iç
Şarap meclisinde ne zamana kadar utanacaksın
Benim ağlamam ve niyazım ne zaman son bulacak
Senin o nazın ve azarın ne zamana kadar
İzzet bu gül bahçesine erişemez
Bu çiğ ne zamana kadar güneşle birlikte olacak

34.

Dedim; İzzet bu divanın ismini ne koymak gerekir
Dedi; Aşk tercümanı gerçek bir pir koy
Tekrar bir tel saç buldum, o reşat sahibi dedi ki
Bizim konuşmamızı hesapla ve bütün bağları çöz

35.

Ey İzzet bu basit bir tarihle huzura geldin
Eğer tanıdıksan ve eğer dışarıda kalmak istemiyorsan içeri gir

36.

Sana hizmette kemer bağlamış neşe kapısının çöpçüsü İzzet

37.

Ey! ve'-Şems suresi senin yüzünün parlaklığından bir izdir
ve'-Leyl suresi senin saçının siyahlığından bir izdir

38.

Eğer yüzlerce rezillik ayakaltına düşerse haktır
Başkalarının içki meclisine herkes güneş gibi davetsiz gelir

39.

Yürek bizim damın üzerinden uçarak göçüp geri geldiğimiz bir güvercin
değildir

4. İzzet Mehmed Bey'in Divanındaki Farsça Şiirler

1

مضارع مثنى اخرب مكفوف مقصور: مفعول فاعلات مفاعيل فاعلات

M 10-11/
A20b-21

ای ظلم یار کن به من بقرار عدل
شیرینتر شوی تو ام از صد هزار عدل
جور و ستم شمرده ای در این دیار عدل
نالده دهد ز ظلم و ستم در شمار عدل
یارب کجا شده است در این روزگار عدل

باید ز پادشاه به گدایان معذرت
هرگز ندیده ایم به ذات تو این صفت
فریاد داد خواه تو بشنو چه گویدت
ای ظلم پیشه کن به اسیران مرحمت
ای شاه حسن دار بر این دلفگار عدل

در کشور دلم شده جور غلوفکن
دانسته ام که خاص کنی ملک خوشتن
حرفی نگویم از ستم تو جز این سخن
ظلم این چنین رواست که تو می کنی به من
دارد برین ضعیف شه تاجدار عدل

صدق آزمای بنده بود شاه کینه جو
تمییز صبر عشق کند یار تند خو
شیرین مذاق تلخ شو ای دل دگر مگو
شاه احمد آنکه هست به از عدل ظلم او

شوخى كه تير غمزۀ او راست كار عدل
 سلطان سليم ملك سنان جهانگوشا
 با عدل قهر هم به سخن بود پادشا
 عزت بين چه گونه كند عرض مدعا
 از بس كه ظلم اوست خوش آينده چون وفا
 زينهار گويمش كه مكن زينهار عدل

2

رمل مسدس محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

M 12-13 /A 21a

پس حمول رنج دورانيم ما
 خاطر موری نرنجانيم ما
 نشئه ای از بزم جانانيم ما
 در تن هر مجلسی جانيم ما
 هر كجا باشيم مهمانيم ما

قبض و بسط عشق ظاهر شد ز ما
 غنچه را هم عقده ايم و هم صبا
 هر كه خواهد حل مشكل گوييا
 مشكلى هستيم و هم مشكل گشا
 گه گدا و گاه دربانيم ما

ما كه ناچيز يم و زار و مستمند
 قطره ايم اما ز دريا فيضمند
 قدر اين پستی از آن باشد بلند
 پر تو بر دوش ما افكنده اند

ذره خورشید عرفانیم ما
 ما صفا جوینده ایم اما به خلق
 درد با خود داده در مان را به خلق
 الفت ما نشئه صهبا به خلق
 باعث شادیست قرب ما به خلق
 مژده ای از کوی یارانیم ما
 قیمت گل کی شناسد هر خسی
 شکوه ز این رو نابجا باشد بسی
 گو مکن عزت گله از بیکسی
 قدر ما نصرت نمی داند کسی
 شمع اندر بزم کورانیم ما

3

هزج مسدس اخرب مقبوض مقصور: مفعول مفاعیل مفاعیل

M 29/
A 13a

طاقش به رواق چرخ پیوست
 از عرش بلندی اندکی پست
 در طافچه لاجورد و زرین
 آویخته چو آسمان پروین
 مرغان هزار نغمه پرور
 در برج قفس چو مرغ اختر
 مرغان فرنگ ارغنون ساز
 با نغمه بلبلان هم آواز
 در گلشن او ارم تجلی
 سنبل به رخس کشیده نیلی

از تهمت قمری سرو آزاد
 سرسبز طوطیان دلشاد
 با یاسمن و گل گلستان
 سیمین برو گلزار خوبان
 لاله ز گل عطر سای خوشبو
 خوش نغمه ز بلبلان کوکو
 با هم دیگر سمن شقایق
 از رنگ و زبوی گشته فایق
 آب روان روان بهر سرو
 چون چشمه آفتاب دلجو

4

رمل مثنی محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

M 40/
 A 28b

بسته دل ز آن پرچم^{۱۲} پر خم به یک تاریخ ما
 در سواد اعظم سودا جهانداریم ما
 بیخبر هستیم از این حیرت که در ما گل شده است
 حیرت دیگر به حیرانی خود داریم ما
 ما که بار دل نمی باشیم با مور ضعیف
 از خودی دائم دل خود را چرا باریم ما
 درد در هر جا که می باشد بر انگیزد دوا
 چاره ما خستگان این بس که ناچاریم ما
 گوش کردن با تغافل وقف لطف و^{۱۳} قهر اوست
 اینچنین باید که عزت روز و شب زاریم ما

^{۱۲} A، پرچم: M پرخم:

^{۱۳} A، -: M و:

5

هزج مثنیٰ سالم : مفاعیلین مفاعیلین مفاعیلین

M 40/
A 28b-29a

در این شب دید آن خونخوار ظلم اشک آلم را
ترحم کرد در آخر پریشانی حال را
به پیشش سر فروغی مراد الست در اینجا
که رشک آور شود قوس فلکها قد دالم را
فغانی کرده ام از مصحف رخسار نوخطش
چو آیات شفا آمد زهی فرخنده فال را
ز سنگ اندازی چشم بدان محفوظ کن یارب
که می چینم بدستم یار آن نورس نهالم را
^{۱۴}جواب آن غزل این عزتا تحسین می فرمود
ملائک می شود گریان حال پر ملالم را
^{۱۵}لب لعلین شکرپاش نظمش در سخنگوی
کند پر گو چو بلب طوطی شیرین مقال را
گل رخسار اشعار ترش در گلشن تنظیر
بفریاد آورد امشب هزاران خیالم را

6

هزج مثنیٰ اخرب: مفعول مفاعیلین مفعول مفاعیلین

M 41/
A 28a-28b

من عاشق دل ریشم یا رب نظری فرما
در باب تو درویشم یا رب نظری فرما^{۱۶}
بی صبریم آخر شد هم کبریم آخر شد

¹⁴ M: 5.beyit, A: 7.beyit

¹⁵ M: 6.beyit, A: 5.beyit

¹⁶ A ، نظر فرما: M نظری فرما:

از خویش بده کیشم یا رب نظری فرما
 بیخویشم و بیچاره هم بی کس و آواره
 کن یاوریت خویشم یا رب نظری فرما
 اطلاق صفایی ده یعنی که رهایی ده
 از بند کم و بیشم یا رب نظری فرما
 آن سو کشدم عشقت این سو کشدم غفلت
 در مانده به تشویشم یا رب نظری فرما
 حیرت کندم آگه حیرت رسدم ناگه
 هم نوشم و هم نیشم یا رب نظری فرما
 عزت بدهد پندت هر شام و سحر گوید
 من عاشق دل ریشم یا رب نظری فرما

7

هزج مثنوی سالم: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

M 43/
A 30a

شرابم در قرح ساقی در آغوش منست امشب
 بدست است آفتاب و مه درون روزنست امشب
 چه لازم شمع کافوری که این کاشانه عزت
 ز تاب روی آن خورشید پیکر روشن است امشب
 به گردن زلف مشکین و به لب رخسار پندارم¹⁷
 زمین شوره ام با سنبل و گل گلشن است امشب
 نهد¹⁸ یاری بختم داغ حسرت در دل هاله
 که آن مهر و¹⁹ همه شب ساعدم در گردنست امشب

¹⁷ A، می دارم: M پندارم:

¹⁸ A، نهد: M نهید:

¹⁹ A، مهر: M مهر و:

اگر در خلوت او دوست آید دشمن است امشب
وصال خاص دارد عزت شوریده با دلدار

8

مضارع مثنیٰ اُخرب مکفوف مقصور: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلات

M 43-44/
A 30b

ماه محرمست که ما را محرمست
هر حالت مباح که او غیر ماتمست
ما قالیم و آل عبا فیض روح ماست
آری بلای جان و بدن هر دو توأمست
شوق و طرب کسافت شیون دهد مرا
جام صفا به دیده من زهر پر غمست
یارب چه روز داغفروز است اینکه صبر
بی طاقتی نمود و رضا هم مسلمست
یعنی میان تیغ دودم مانده ام مدد
ایمان و گم رهی بهمین حال در همست
اظهار غم منافی رسم ادب شود
کتمش بلای دیگر و این درد مبرمست
ریزد به کنج مخفی دل چشمم اشک تر
هر چند پیش مردم بی درد بی نمست
این آن دمست کز سوی حکمت ستم رسید
بر جوهری که مردمک عین آدمست
روح الامین نهاد به زانو سر ادب
سرهای قدسیان فرو گشته غمست
پرورده کنار رسول خدا که او

ابن العلی و دره تاج دو عالم است
 شهزاده ای که جنبش مهدش به احترام
 از دست جبرئیل چو عرش معظمست
 در خاک و خون فتاد بمیدان کربلا
 ای دیده خون بریز که آن دم همین دم است
 باد افزون این غم عشقم که این زمان
 غمگین شمرده اند کسی را که خرمست
 هر درداشک دیده عزت سلام باد
 تادر جهان آمد و رفت محرمست

9

رمل مسدس مقصوریا محذوف عروض و محذوف ضرب: فاعلاتن فاعلاتن فاعلان

M 44/
 A 30b-31a

ستر هر عیب و خطا رسم وفاست
 بشکن آینه که آن عیب نماست
 هر که موجودی را بشناخت
 نفی لا در نظر او الیست
 زلف تو سلسله گردن دل
 حال تو مردمک دیده ماست
 کمتترین مرغ بدمام عشاق
 عین عنقا شود و مرغ هماست

10

مضارع مثنی اخرب مقصور: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلات

M 44/
 A 30b-31a

دل کشتی شکسته عمان آتشت
 هر تخته پاره تخت سلیمان آتشت
 من در میان آتش و هر داغ بر تنم

چشم سمندریست که حیران آتشت
تنور آتشین شده هر قطره سرشک
نوح دلم غریق به طوفان آتشت
جوشی^{۲۰} بهار می زند آتش سینه ام
هر زخم تازه لاله نعمان آتشت
عزت سخن هر آینه دلسوز می شود
کلک ترم که شاخ نیستان آتشت

II

رمل مثنی مقصور: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

M 45/
A 37b-38a

رهروان راه وصلت را قدم نامحرمست
در مقام گفتگوی عشق دم نامحرمست
..ای اسیر عشق طعن بی غمی بر من مکن
من به یادش خلوتی دام که غم نامحرمست
آن پری بسکه نهان آید به پهنای خیال
دیدن دیدار او را دیده ام نامحرمست
نامه نویسم به اظهار محبت یاد را
در میان راز مشتاقان قلم نامحرمست
عزتا نقش پی اهل محبت را مجوی
رهروان راه وصلت را قدم نامحرمست

12

مجث مثنی مقصور: مفاعلهن فاعلاتن مفاعلهن فاعلاتن

A، جوشی: M جوشی: ²⁰

M 45/
A 36a-37b

معاملات²¹ جنون عقل ذوفنون منست
 درین مساحه که مجنون رهنمون منست
 اگر ز چهره علمم نقاب بردارند
 یقین منتهیان اول ظنون منست
 رباب و چنگ و طرب را ندیده ام هرگز
 صریر کلک من آواز ارغنون منست
 قباب گنبد گردون به خاک می ریزد
 اگر برون فکنم آنچه در درون منست
 خم شراب منست این سپهر مینافام
 که آفتاب جهان جام سرنگون منست
 آن عاقلم که شدم در جهان دیوانه
 معارف عقلا تشنه جنون منست
 به اشک چشم من عزت جهان لبریزاست
 فلک که قطره دریای نیلگون منست

13

هزج مسدس اخرج مقبوض محذوف: مفعول مفاعله فعلون

A، معاملان: M معاملات: ²¹

M 45/
A 37b

دل به لب لعل ناب تشنه است
در بحراست و به آب تشنه است
ما تشنهٔ بتان²² نشئه داریم
با نشئه ما شراب تشنه است
فنیست نگفته ما که ورزیم
حرف او را کتاب تشنه است
بی شبههٔ وحدتیم ورنه
با پرسش ما جواب تشنه است
عزت دل زاله ایم و ما را
سر چشمهٔ آفتاب تشنه است

14

رمل مثنیٰ مقصوره: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

M 47-48/
A 33a-33b

این دل بیمار دیدم دلربا آمد بیاد
خستهٔ ناچار دیدم چاره ها آمد بیاد
گریهٔ خونبار دیدم ماجرا آمد بیاد
قلزم ز خار دیدم چشم ما آمد بیاد
دیده ام در کوی جانان شد قرین العین و گفت
خاک راه یار دیدم توتیا آمد بیاد
فکر غیر از یار می رفت و بجا شد جمع دل
هر که جز دلدار دیدم نابجا آمد بیاد
این غزل در لوح محفوظ سخن بود و کنون
با قلم در کار دیدم عزتاً آمد بیاد

A، نشأتیان: M تشنه بتان: ²²

15

رمل مثنیٰ مخبون مقطوع: فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فع لن
 سرو از سرکشی قد تو پا در گل^{۲۳} شد
 چرخ از جذبۀ مهترت به زمین مائل شد
 بسته لب آینه سان رفع رویی خواهم کرد
 که میان من و تو این من و تو حایل شد
 لذت بوسه به شرین لب‌ت محفل گشت
 سایه بوسه بلبلی خطت محمل شد
 رو نتابم ز مه روی تو دایم که ترا
 مهررو گشت و مرا دیده حربا دل شد
 گاه صلحم گهی جنگ و گهی مینا که سنگ
 بین که از عنصر یکدانه چها حاصل شد
 خطر از موج خردهست درین قلزم عشق
 ورنه گرداب به کشتی دلم ساحل شد
 بوس لعل تو محال است من مجنون را
 سایه بوسه بلبلی خطت محمل شد
 یافتم پر تو فیض از در نشأت عزت
 یعنی این ذره به خورشید نظر و اصل شد

M 47-48/
 A 33b-34a

16

رمل مثنیٰ مخبون مقطوع: فاعلاتن (فاعلاتن) فعلاتن فعلاتن فع لن

A، گل: M گلی: ²³

M 48/
A 33b-34a

به رخ سادۀ دلبر خط مشکین آمد
نوبت بوسۀ آن گردن سیمین آمد
بنگر ای پادشه ملک ملاحظت بنگر
که به درگاه تو این عاشق مسکین آمد
بوی گیسوی تو اقلیم خطا را می رفت
عاقبت ناف غزال ختن و چین آمد
شیخ دل گفته که قربان تو بادا عشاق
از جماعات درون نعرۀ آمین آمد
کرد تحسین مرا حضرت عارف عزت
کاین غزل از دهن کلک تو رنگین آمد

17

رمل مثنی مقصور: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

M 48/
A 34a

قالب ما را ز خشت خم صهبا ریختند
بادۀ گلرنگ را خون گفته در ما ریختند
تاک در باغ عدم بود و خمار نشئه ام
ساغر چشم سیه مست بتان را ریختند
قبس صحرای ملامت ننگرد هر نام^{۲۴} ننگ
شیشه مار ز سنگ طعن اعدا ریختند
دست زد کاکل به خال لب دو خاصیت نمود
از یکی سودا و از دیگر سویدا ریختند
بشکند آواز دست منت خاطر نو از
خاطر ما بسکه تاز کتر ز مینا ریختند
یک خمیری بود حسن و عشق از فیض قدم

A، هر نام: M پر نام: 24

این تعیین در لباس قیس لیلا ریختند
این جواب آن غزل عزت که ثابت گفته است
درد عشق و ناله و غم هم شد و ما ریختند

18

رمل مثنی مقصور: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

M 51/
A 35b-36a

می شود داغ محبت گه نهان گاه آشکار
مهر شد با غیم و صفوت گه نهان گاه آشکار
آن یکی دردیست در دل دیگری درمان درد
گشت حرف هجر و صلت گه نهان گاه آشکار
با²⁵ بدل دارم خیالت با زبان در نام تو
می کنم ای شوخ یادت گه نهان گاه آشکار
عشق اندر سینه ام کشف و خفا دارد که شد
ماهی این بحر حیرت گه نهان گاه آشکار
بحث زخم ناوک مزگان کنم هم آه و زار
دارم از جانان شکایت گه نهان گاه آشکار
دل ز لعلش مست من صهباکش دیرمغان
می کنم اکنون عشرت گه نهان گاه آشکار
فیض جهر و خفیه کرد از درگه پیران مدد
شد ردیف نظم عزت گه نهان گاه آشکار

19

سریع مطوی مقطوع مکشوف عروض موقوف ضرب: مفتعلن مفتعلن فاعلن

M 57/
A 39a 39b

می کندم آتش عشقت اثر

²⁵ M: 3.beyit, A: 2. beyit

در ره تو کرد خرد را به در
زود رود زود سبک پای عشق
خار و خس اوست نسیم سحر
غبطه کشد پیرهننت را سمن
شرم کند از رخ تو وردتر
حال دلم در شب فرقت نکوست
درد من از وصل تو شد بیشتر
فکر وصالست در آن شب صفا
فکر فراقست در آن دم کدر

20

رمل مثنیٰ مخبون محذوف اصلم ضرب: فاعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن

M 62/
A 43b-44a

من به مسجد نروم²⁶ قبله مرا روی تو بس
طاق محراب همین گوشه ابروی تو بس
بهر نخجیر دل شیر شکاران جهان
در کمین گاه حسن دیده آهوی تو بس
حور عین ار نگشایند در قمر فردوسیم
شوق رخسار تو و خاک سر کوی تو بس
دیده مور تو آن است مرا جا کردن
بهر آرامش دل سایه یک موی تو بس
نگهی می نکنم بر گل و سرو و شمشاد
گل روخسار تو و قامت دلجوی تو بس
تیره روزیم به تأثیر سیه بختی ما
تور سودای سواد شب کیسوی تو بس

²⁶ A، بروم: M نروم:

کرده افسون به افسونگر عالم عزت
پی تسخیر جهان خامه جادوی تو بس

21

هزج مسدس محذوف: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

M 74/
A 52a

یار خویش اندر هجر جفتم
خدا داندمی دانم چه گفتم
شد آگه آنکه آگه نیست از خود
شدم بیدار من آن دم که خفتم
نصیبم گشت تا یک جرعه می
در میخانه چندین سال رفتم
بشوقم دستگیری ایساغی
درین ره ساقیا از پای افتم
مرا معذور می داری که عزت
خدا داندمی دانم که گفتم

22

رمل مثنی محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعل

M 80/
A 56b

هیچ آرامی ندارد این دل شیدای من
لنگر²⁷ خود کرده ضایع کشتی دریای من
بسکه آتش درنه پا کردم که اندر کوی یار
فرق نتوان کرد چون جواله از سر پای من
سبز کردم دانه زنجیر را با اشک خویش
نوبهاری می کند پیدا بین سودای من
نیست در توحید نفی من به اثبات دویی
لا شود سر جمله موجودات در الای من

A، تنگری: M لنگر: 27

23

رمل مئمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

M 82/
A 57b-58a

خـال رخ یـاقره العین دل شیداست این
زلف یا خیل الوریـد گردن جانهاست این
سر و نحو نبرک عشوه با قیامت را قیام
صورت طول امل یا قامت بالاست این
دود آه عاشقان یا کـرد بنیاد درون
مرغ حسن یار را پر یا خط زیباست این
پیش چشم جان دل در خاک و خون غلطیده است
نگرد با گوشه چشمی چه استغناست این
معنی بیلفظ حسن و آن یا جسم عدم
یادهان تک با یک غنچه رعناست این
چشم بینای خرد شد حلقه زنجیر من این
یاد و صیاد حرم یا آهوی صحراست این
در هوای زلف مشکین غایب سوداست این
چشم شوخ یار ما با خونی شمشیردار
دور ۲۸ صد خمخانه می در بسته ای دارد نهان
لب مگو عشاق را هم نقل هم صهباست
این جواب آن غزل عزت که صائب گفته است
خـال یا تخم امید عاشق شیداست این

24

رمل مئمن محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

M 83/

سرو باغ عشوه ای یا قامت دلجوست این

۲۸، دور: M زور:

A 58a

ریسمان گردن جانهاست یا گیسوست این
 یا عمود صبح حسن تست یا باز وست²⁹ این
 یا شعاع آفتابست یا فروغ روست این
 بسته کرده موی مژگانش دل و جانم به سحر
 یا نگاه چشم دلدارست یا جادوست این
 چون مثالش نیست در گلزار امکان جهان
 سنبل باغ ارم یا کاکل خوشبوست این
 فلفل آسا پاسبان گردن کافور شد
 تخنم امید دلست یا خال عنبر بوست این
 عز تا شمشاد و عرعر رشک می آرد همه
 سرو باغ عشوه است یا قامت دلجوست این

25

رمل مثنی محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

M 83/
A 58b

نیست رونق بی گل روی تو در بستان من
 بی چراغ عارضت بنور منیر ایوان من
 در علاج خستهگی من اطبا عاجز اند
 چیست یارب چاره این درد بی درمان من
 گرچه می گویند دل را ساکت و صبار باش
 چون کنم ای ناصحان دل نیست در فرمان من
 گر بسامان سر کوی دل آرامی رسی
 ای صبا تقریر کن این حال بی سامان من
 عاشق و مستی و دیوانگی تنوان نهفت

A، دوست: M باز اوست: 29

چون پوشم عزت این سینۀ عربان من

26

خفیف اصلم (مخبون مقطوع): فاعلاتن مفاعلن فع لن

M 83/
A 59a

آتیش افکند در دل ما هو
هیچ چیزی نماند الا هو
بهوای هویتم شد هوش
زنم از شوق دائمی اها هو
دیده را کردنت محو خودی
چون صابیم ما و دریا هو
الله الله چه نام حق که شدنت
جامع سر جمله اسما هو
یاد محرم به سر عزت هو
بحق لاله الهه الا هو

27

مجتث مثنی اصلم عروض محذوف ضرب: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فع لن

M 85/
A 59a-
59b

چه گفت بنده مسکین بی ریا الله
ز عین درد برانگیز و ش دوا الله
چه غم خوریم اگر بیکسیم در عالم
که اقر بست همیشه بما ز ما الله
جو بنده حصر طلب با خدا کند بکند
ز لطف خویش کره را کره گشا الله
فدایه بیخودی عشق باد هر چه هست
که بیخود است هر انکس که هشت یا الله

درین طریق مرا نیست غم که می باشد
 رفیق و زاده و راهنم الله
 کسی که مرده عشقت زنده ابدیست
 که وعده دار منم گفت خون بها الله
 فقیر در گه نشئات گدای اللهم
 بگویم از ته دل یا کریم یا الله
 ز فیض حضرت ایشان نمی شوی محروم
 که هست منعم و فیاض عزت الله
 مباد سایه لطفش ز فرق من زائل
 به دهر تا که نماید ظلال را الله

28

هزج مثنیٰ اخرب مقبوض مکفوف محذوف: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن

M 90/
 A 64a-64b

ای زلف سیه کار بلا بلکه تو باشی
 سودای سیاه سر ما بلکه تو باشی
 فانوس شد افلاک به شمع رخ دلدار
 پروانه پر سوز دلا بلکه تو باشی
 طوطی سخنگوی تجلی به تو گوید
 آینه انوار خدا بلکه تو باشی
 ای آه دل بلبلی شیدای گل عشق
 در گلشن ما باد صبا بلکه تو باشی
 در زخم تو شد جوهر شمشیر به دیوار
 ای ابروی خم تیغ قضا بلکه تو باشی
 عزت علم افراخته این کلک سخساز

رایتکش جیش شعر بلکه تو باشی

29

مضارع مثنیٰ اخرب مکفوف محذوف: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

M 91/
A 65a

ای کافر سیاه دل ایمان کیستی
ای مصحف جمال تو قرآن کیستی
جان داده اند خلق جهان از برای تو
ای جان انس و جان تو جانان کیستی
ناف غزال چین و ختن خاک راه تست
آهوی لاله خواری بیابان کیستی
مسند با می لب لعلت جهان و جان
مانند چشم خود تو زمستان کیستی
از چشم بلبل نه تو ریزد گلاب ناز
ای ورد نازکی به گلستان کیستی
ای آه و زار تا به سحر از برای کیست
عزت بگو که عاشق نالان کیستی

30

رمل مسدس مخبون اصلم: فاعلاتن فاعلاتن فع لن

M 91-92/
A 65a-65b

جام امید شکستم یللی
از خماری باده پرستم یللی
با غم هر دو جهان یگانه ام
آشنای عشق هستم یللی
رشته سرد در گم سودای زلف
داد چرخ اکنون بدستم یللی
جام می بر طاق نسیان نه که من
مست صهبای الستم یللی
از دو کیتی باب امید و هراس
من بروی خویش بستم یللی
نیست پرواز خماری غم مرا
باشراب عشق مستم یللی
ساختم مسجد به میخانه بدل
عزت اکنون می پرستم یللی
خاک پای حضرت نشأت شدم
تاج کرد و ترانستم یللی

31

رمل مثنی محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

M 92-93/
A 66a

شد ریاض عشق سیراب از سرشک من بسی
همچو نخل گل شود سر سبز هر خار و خسی
جز تو گل تنک رو زیرا نباشد چاره ای
این عجب کز نارسایی پارسایی را رسی
می دوی در جستجوی لاشه دنیای دون
تند باشی گر کسی می گویدت تو کرکسی
گر درونی ترک من با هر که گشتم آشنا

آشنایی نیست اکنونم به غیر از بیکسی
سالها زهرا به نوش درد می باید شدن
تا چو عزت این چنین شیرین سخن باشد کسی

32

رمل مسدس مقصور یا محذوف عروض و محذوف ضرب: فاعلاتن فاعلاتن فاعل

M 93/
A 66b

آفتاب صبح ما او حسی تویی
ماهتاب لیلۀ اسرا تویی
کحل ما زاغ البصر در چشم توست
ناظر بی پرده مولا تویی
آیت وجه جمیلست والضحی
نازنین قرب او ادنا تویی
سائل محروم احسانت نشد
سائلانی و مراد ما تویی

33

هزج مسدس اعراب مقبوض محذوف: مفعول مفاعلهن فعولن

M 93-94/
A 66b-67a

خون آب دلّم شراب تاکی
محنت چگرم کیاب تاکی
ای شاهد گلعمار معدود
رخسار تو در حجاب تاکی

ای مسست غرور همچو بختتم
 چشم سیهست بخواب تا کی
 خورشید امید من تو ای چرخ
 داری به پس سحاب تا کی
 در زیر فلک بدرد دلدار
 تا کی غم بی حساب تا کی
 تا چند پر آتش این دلزار
 وین دیده تر پر آب تا کی
 از دست غمت به لطف تعمیر
 معموره دل خراب تا کی
 ساقی دو سه جام باده در کش
 در مجلس می حجاب تا کی
 این زار من و نیاز تا چند
 آن ناز تو و عتاب تا کی

34

رمل مثنوی محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

M 95/
 A 68a

گفتم³⁰ عزت نام این دیوان چه می باید نهاد
 گفت یک پیر حقیقت ترجمان عشق نه
 باز تاریخی بجستم گفت آن صاحب رشاد
 نطق ما را کن حساب و تام تار بخش بده

فعل گفتم وزن شعر را تغییر می دهد³⁰

35

رمل مثنیٰ مقصور: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

M 98/
A 70b

آمدی عزت به این تاریخ ساده در حضور
اندرون آی گر شناس ورنه منی مان در برون

36

رمل مسدس مخبون اصلم: فعلاتن فعلاتن فع لن

M 98/
A 71b

بمیان بسته کمر در خدمت
خاکروب در نشأت عزت

37

مضارع مثنیٰ اخرب مکفوف محذوف: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

M 99/
A 71b

ای از فروغ روی تو والشمس آیتی
واللیل از سیاهی زلفت که آیتی

38

هزج مثنیٰ مسبیغ: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

M 99/
A 71a

بصد خواری اگر درزیر پا افتد سزاوارست
به بزم دیگران ناخوانده آید هر که چون خورشید

39

هزج مثنیٰ اخرب ازل عروض مخبوب ضرب: مفعول مفاعیل مفاعیل فاعلن (مفاعیل)

M 99/
A 71b

دل نیست کبوتر که رود باز آید
از گوشه بامیکه پریدیم پریدیم

Sonuç

Osmanlıların son dönemi şairlerinden İzzet Mehmed Bey'in divanı Türkçe, Farsça, Arapça ve Çağatayca şiirlerden oluşmaktadır. Farsça 30 gazel, 1 kıta, 2 musammat, 4 müfret şiiri ortaya çıkarılmıştır. İzzet Mehmed Bey'in edebî sanatlarına, aruz ve kafiye hâkim olduğu, bu sanatları ustaca kullandığı şiirlerinden açıkça anlaşılmıştır. İzzet Mehmed Bey'in Türkçe, Farsça, Arapça ve Çağatayca dört dilde şiirlerinin olduğu anlaşılmıştır. Divanında Çağatayca bir gazele yer vermesi kendisinin veya atalarının Orta Asya'dan göçmüş olabileceğinin bir göstergesi olabilir.

Kaynakça

- Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifin Esmâ'ü'l-mü'ellifin ve Âsârü'l-musannifin, I-II*, Beyrut 1900.
- Beylikçi Mehmed İzzet, *Divan-ı İzzet Bey*, İstanbul 1258.
- Bursalı Mehmed Tahîr, *Osmanlı Müellifleri, I-III*, Ankara 2009.
- Davud Fatin, *Hâtimetü'l-Eş'ar*, İstanbul 1271.
- Değirmençay, Veyis, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, Erzurum 2013.
- Enverî, Hasan, *Ferheng-i Rûz-i Suhen*, Tahran 1389.
- Kanar, Mehmet, *Farsça Türkçe Sözlük*, İstanbul 2010.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî I-IV*, İstanbul 1971.
- Şemsettin Sâmî, *Kâmûsu'l-A'lâm I-V*, Ankara 1996.
- Şemsettin Sâmî, *Kâmûs-i Türkî*, İstanbul 1989.